

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ניבים ופתגמים

6. בעל בעמיו

בספרות, ולעתים גם בדיבור, אנו נתקלים בביטוי „בעל בעמיו“, בהוראת: אדם חשוב ונכבד ביותר, גדול ואדון. ביטוי זה מקורו בדברי התורה (ויקרא כא ח-ד): „ויאמר ה' אל משה: „אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם: לנפש לא יטמא בעמיו, כי אם לשארו הקרוב אליו, לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו... לא יטמא בעל בעמיו קִהֲחֹלוֹ“. למה מתכוונת התורה במלים „בעל בעמיו“ — נחלקו בזה המפרשים. תרגום אונקלוס מתרגם: „רבא בעמיה“—הגדול בעמו. הרמב"ן כותב: „וטעם, בעל בעמיו, כמו מבעלי יהודה, בעלי גויים, הנכבדים בהם או האדונים, מלשון, בעליו אין עמו, בעל הבית, כי הנכבדים יקראו אדונים“.

וכעין זה בפירוש רבי עובדיה ספורנו: „כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות“. מתוך הפירושים האלה אנו רואים, כי כבר בין הקדמונים היו שהבינו את המלים „בעל בעמיו“ כצירוף בהוראת: החשוב והנכבד בעמו.

אכן, מקצת מפרשינו הגדולים הכירו, כי אין במלים „בעל בעמיו“ צירוף כל עיקר: ב' השימוש במלה „בעמיו“ מתקשרת לפועל „יטמא“, ושיעור הכתוב הוא: הבעל הכהן לא יטמא בעמיו, שכן נאמר גם בראשית הפרשה: „אמר אל הכהנים... לנפש לא יטמא בעמיו“. וכן כותב רש"י: „לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו“. ורשב"ם: „שום

בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו, וכעין זה אבן־עזרא. בדבר אחד שווים כל המפרשים – בתפשם את המלה „בעמיו“ בהוראתה הרגילה: בעמו. אך מדוע נוקטת כאן התורה לשון רבים, עָמִיו, במקום עַמו, ועל שום מה בכלל ההדגשה „בעמיו“ דווקא? קשיים אלה, שלא נעלמו גם מעיני הקדמונים, הביאו את הפרשנים החדשים להנחת האפשרות, כי יש לפנינו מלה „עמים“ בהוראה שונה במקצת מן הרגילה, והיא: קרובים קרבת משפחה. בהוראה זו מתפרשים יפה גם כמה ביטויים אחרים בחורה, שבהם באה המלה „עם“ על פי רוב במספר רבים, כגון: „ונכרתה הנפש ההיא מעמיה“, „שפירושו: הנפש החוטאת תיכרת מקרב משפחתה. „נאסף אל עמיו“ יתפרש: נאסף אל משפחתו. „לא תלך רכיל בעמך“ – לא תלך רכיל בקרוביך, כעדות ההקבלה: „לא תעמד על דם רעך“. ואפשר שגם תשובת האשה השונמית: „בתוך עמי אנכי יושבת“ על הצעת אלישע: „היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא“, כוונתה: בין קרובי אנכי יושבת, והם יעמדו לי בשעת דוחקי, ולפיכך אינני זקוקה לעזרת המלך, – כפי שפירש גם רש"י בחושו הבריא. וידוע כי גם בערבית משמשות המלים „עם, עמה“ לדוד ולדודה מצד האב.

וזה גם פירוש הכתוב: „לנפש לא יטמא בעמיו, כי אם לשארו הקרוב אליו“: הכהן אסור לו לטמא את עצמו בקרובי משפחתו הרחוקים אלא בקרובים ביותר. וְצוֹ זֶה, שהתורה מפרשת אותו בראש הפרשה, היא חוזרת עליו ומסכמת אותו בהמשך: „לא יטמא בעל בעמיו להחלו“, כלומר: לא יטמא

איש מן הכהנים את עצמו בקרובי משפחתו ולא ייעשה על ידי כך חלל ופסול לכהונה.

7. עֶקֶרַת הַבֵּית.

רגילים להשתמש בביטוי „עֶקֶרַת הַבֵּית” כתואר כבוד לבעלת הבית. אשת-החיל החרוצה, הצופיה הליכות ביתה, כאילו נגזרה מלת „עֶקֶרַת” מלשון „עיקר”. שכן „עקרת הבית” היא העיקר והיסוד שהבית נשען עליו¹).

ואמנם, מוצאים אנו שימוש כעין זה כבר במדרש רבה, במדבר י"ד, על הפסוק „קרבנו קערת כסף אחת”: „אל תקרי קערת אלא עקרת, כנגד רחל שהיתה עקרת הבית, היא היתה עיקר ביתו של יעקב. שנאמר: בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין, ואומר: מתה עלי רחל”. וכן אומר רש"י בבראשית ל"א ד': „ויקרא לרחל וללאה, לרחל תחילה ואחר כך ללאה, שהיא היתה עקרת הבית”. גם המשורר יל"ג השתמש בביטוי „עקרת הבית” במשמעות „בעלת הבית”. וכן יאמר בשירו „קוצו של יוד” על בת-שוע בת-חפר: „ובתו היחידה בביתו הָעֶקֶרַת, כי אמה מתה עליה בנעוריה”. אכן, כל כמה שהביטוי „עקרת הבית” הולם את האישה החרוצה והמסורה לביתה ולמשפחתה, אין הצירוף אלא דרש על סמך הכתוב בתהילים קי"ג ט': „מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה”. כוונת הכתוב היא: ה' הופך את האישה

1) ואמנם יש מציעים לקרוא „עֶקֶרַת הַבֵּית”, ע"י הערתו של נ'

ברגריין „לשוננו” כרך א', 323 — 324, והערת המערכת שם. — ע"א.

הַעֲקָרָה אֲשֶׁר בְּבֵית, וְעוֹשָׂה אוֹתָהּ לֹאֵם שִׁמְחָה בְּבִנְיָה, כְּדִבְרֵי חֲנָה בְּשִׁירָתָה: „עַד עֲקָרָה יִלְדֶּה שְׁבַעָה“ (שְׁמוּאֵל א' ב ה) וְכַעֲיִן שֶׁאֵמֵר הַנְּבִיא בְּנִיחוּמִיו עַל צִיּוֹן-הָאֵם: „רָנִי עֲקָרָה לֹא יִלְדֶּה, פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא חִלָּה“ (יִשְׁעִיָּה נד א).

8. חֲרָג מִן הַמִּסְגֶּרֶת

אִם אִסְטָה פִּתְאוּם מִנוֹשֵׂא הַרְצָאִיתִי וְאֶתְחִיל לְדַבֵּר עַל נוֹשֵׂא אַחֵר, וְדַאי יֵאֱמָרוּ, כִּי חֲרָגְתִּי מִן הַמִּסְגֶּרֶת, שֶׁנִּקְבַּעָה לִּי אוֹ שֶׁקִּבַּעְתִּי לְעִצְמִי. בִּיטוּי זֶה „חֲרָג מִן הַמִּסְגֶּרֶת“, מֵהַ מִּקְוֵרוֹז רַבִּים יִיזְכְּרוּ אֶת הַפְּסוֹק בַּתְּהִילִים י"ח ט"ו: „בְּנִי נֹכַר יִבְלֹו וַיִּחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם“, אוֹתוֹ פְּסוֹק שֶׁמִּקְבִּיל לוֹ בְּשְׁמוּאֵל ב' כ"ב מ"ו: „בְּנִי נֹכַר יִבְלֹו וַיִּחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵם“.

הֵיוּ שְׁפִירְשׁוֹ „וַיִּחְרְגוּ“ — וַיִּצְאוּ, כַּהוֹרָאָה שִׁישׁ לְפוֹעֵל הָעֶרְבִי חֲרָג' = יִצָּא. עַל פִּי זֶה נּוֹצֵר הַבִּיטוּי: חֲרָג מִן הַמִּסְגֶּרֶת בְּמִוֶּבֶן: יִצָּא מִן הַמִּסְגֶּרֶת. אֲךָ מֵהַ עֲנִיִין יִצִּיאָהּ וּמֵהַ עֲנִיִין מִסְגֶּרֶת בְּאוֹתָם פְּסוֹקִים בְּמִקְרָא? — הַנִּכּוֹן הוּא, כִּפִּי הַנִּרְאָה כְּדַעַת גְּדוּלֵי הַמִּפְרָשִׁים שְׁפִירְשׁוֹ „וַיִּחְרְגוּ“ = „וַיִּרְגְּזוּ“, מִן הַשּׁוֹרֵשׁ הָאֶרְמִי חֲרָג, שְׁפִירוֹשׁוֹ רָגַז. כֵּן מֵתִרְגֵּם אוֹנֶקְלוֹס „וּמַחְדָּרִים אֵימָה“ (דְּבָרִים לב כה): „וּמִתּוֹנִיא חֲרָגַת מוֹתָא“, זֹאת אוֹמֶרֶת: בְּמִקּוֹם „אֵימָה“ כְּתוּבָה בְּתִרְגוּם הָאֶרְמִי הַמְּלָה „חֲרָגַת“ מִשּׁוֹרֵשׁ חֲרָג. פִּירוֹשׁ הַפְּסוֹק שֶׁבַתְּהִילִים וּבְשְׁמוּאֵל הוּא אִפּוֹא: „בְּנִי נֹכַר יִבְלֹו — אוֹלֵי מִלְשׁוֹן „נִבֵּל תִּבֵּל“ — וַיִּחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם“ — הַגּוֹיִים יִחְרְדוּ וַיִּרְגְּזוּ בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם הַחֲזָקִים וְהַמְּבֻצָּרִים, הַסְּגוּרִים וְהַמִּסְגּוּרִים, וְאֵךְ מִבְּצָר עוֹז וְסֹלֶעַ אֵיתָן לֹא יִתֵּן לָהֶם בִּיטְחוֹן וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם מַחֲסֵה וּמִסְתוֹר מִיַּד ה'.